

Іван Олексійович Сікорський – видатний діяч української педагогіки, психології та медицини

(1842–1919)

Іван Олексійович Сікорський – автор більш ніж 100 ґрунтовних праць із педагогіки, психології та медицини, відомий у світі вчений, ім'я якого лише нині повертається до нашої історії та науки.

Народився І.О. Сікорський 26 травня (7 червня за новим стилем) 1842 р. в с. Антонове (нині – с. Антонів) Сквирського повіту в сім'ї священика. Після навчання в духовному училищі та духовній семінарії він вирішує здобути подальшу освіту в Київському університеті св. Володимира. Прослухавши два курси на природничому відділенні, майбутній вчений переходить на медичний факультет, який закінчує 1869 р., отримавши диплом лікаря з відзнакою. Як такий, котрий подає надії, він залишається при університеті серед стипендіатів для підготовки на здобуття вченого ступеня. У 1872 р. захищає докторську дисертацію «Про лімфатичні судини легенів» і з метою отримання спеціалізації в галузі психічних та нервових хвороб від'їжджає до Петербурга, де спочатку вивчає нервові хвороби в клініці професора І.Балінського, а згодом працює лікарем у лікарні св. Миколая Чудотворця для душевнохворих.

За час перебування в Петербурзі вийшло друком 17 наукових праць І.Сікорського, у яких розглядалися питання патологічної анатомії, клінічної психіатрії та педагогіки. Водночас учений займається активною громадською діяльністю: стає членом наукових товариств як у Росії, так і за кордоном (член-кореспондент Бельгійського королівського медичного товариства, іноземний член-кореспондент Паризького товариства громадської медицини та професійної гігієни); бере участь у загальнопедагогічній акції при Педагогічному музеї військово-навчальних закладів у Петербурзі, а згодом – у Батьківському гуртку, де читає свої доповіді: «Про дітей, важких у виховному значенні», «Про розумовий і моральний розвиток та виховання дітей».

У 1880 р. Івана Сікорського було призначено позаштатним молодшим медичним чиновником при Медичному департаменті Міністерства внутрішніх справ. Цього самого року він обіймає ще одну посаду – чиновника для доручень при керівництві Головного управління військово-навчальних закладів – і їде у відрядження для огляду вихованців військово-навчальних закладів Москви з метою дослідження питання стомлюваності учнів у процесі розумової діяльності, а також для спостереження за дітьми, які заїкаються. Результати цих

спостережень І.О. Сікорський виголосив у доповіді «Виховно-виправний навчальний заклад» на IV Міжнародному конгресі гігієни в Женеві, куди його було запрошено як фахівця зі шкільної гігієни. Наукове дослідження важковиховуваних дітей надалі дістало широкого розвитку й дало початок науковій галузі – педагогічній патології. Ця проблема стала одним із напрямів наукових досліджень І.О. Сікорського, який намагався встановити причини порушень дитячої психіки, простежити стадії нервово-психічного розвитку в період раннього дитинства, щоб знайти засоби, які могли б уповільнювати патологічні процеси. Вона знайшла відображення у працях ученого: «Психологічні основи виховання і навчання» (1909), «Психологічна боротьба із самогубством у юні роки» (1913).

1881 р. Іван Олексійович, згідно з постановою Конференції Імператорської військово-медичної академії, був удостоєний звання доцента психіатрії та нервових хвороб. Роком пізніше його було призначено штатним ординатором лікарні св. Миколая Чудотворця.

1 січня 1885 р. вченого призначають професором та завідувачем кафедри систематичного і клінічного вчення про нервові та душевні хвороби медичного факультету Київського університету св. Володимира, в якому 1897 р. він організує Психіатричне товариство, а протягом 1896–1905 рр. видає журнал «Вопросы нервно-психической медицины». Поряд із викладацькою діяльністю в університеті І.О. Сікорський працює і як лікар-практик, до якого з усієї Російської імперії приїздили на консультації та лікування. Окрім того, він був почителем Комітету в справах засуджених, головою Київського психіатричного товариства, членом Південно-Західного товариства тверезості, головою спілки Товариства покровительства особам, звільненим із місць ув'язнення, дійсним членом Товариства допомоги студентам університету св. Володимира, консультантом у лікарні при Київському товаристві лікарень для хронічно хворих дітей, членом правління Товариства боротьби з дитячою смертністю, засновником і довічним дійсним членом Товариства швидкої медичної допомоги.

У 1890 р. за старанну службу І.О. Сікорського було удостоєно орденом Св. Анни 2-го ступеня. Пізніше імператриця Марія Федорівна висловила йому подяку за безкоштовне читання лекцій із педагогічної психології протягом 1901/1902 навчального року

ученицям Фундуклеївської та Київської подільської жіночої гімназій.

1904 р. учений стає співзасновником та головним науковим консультантом Лікарсько-педагогічного інституту для розумово відсталих і нервових дітей, яким керували дві його доньки – Олена та Ольга.

8 вересня 1905 р. на урочистому засіданні з'їзду вітчизняних психіатрів у Києві І.О. Сікорський піддав різкій критиці загальний стан середніх шкіл. На думку вченого, середня школа поступово переходить від загальноосвітнього навчального закладу до своєрідної підготовки до вищих навчальних закладів. Це призвело до неузгодженості навчальних програм і до втрати школою традиційних функцій охорони здоров'я дитини, оскільки концентрація навчальних годин досягла граничних меж. На перший план вийшло просте викладання наук, а все, що стосується всебічного розвитку дитини, відійшло на другий. Поряд із розширенням змісту навчання постала проблема нервово-психічної гігієни, основи якої було розроблено І.О. Сікорським. Він перший серед вітчизняних учених звернувся до проблеми працездатності та стомлюваності учнів. Запропонований дослідником метод вивчення феномену втоми було покладено в основу аналогічних досліджень у Німеччині та Австрії.

Іншим важливим недоліком середньої школи вчений вважав «однобічну постановку справи виховання, далеку від психологічного розуміння». Зосереджуючи увагу лише на розвиткові інтелектуальних здібностей, сучасна школа, на думку І.О. Сікорського, нівелювала почуття та волю дитини. Нехтування вихованням призвело до того, що більшість випускників середніх шкіл не мала навичок самостійного мислення, спостереження явищ та їх аналізу, не вміла робити узагальнення, критично оцінювати власні та чужі думки. Гармонія розвитку почуттів, розуму та волі має становити, за переконанням вченого, основу навчально-виховного процесу в середній школі.

Великого значення І.О. Сікорський надавав особистості вчителя, якого вважав «головним психологічним фактором школи». На думку вченого, домінуючим має стати моральний та виховний вплив учителя, головне завдання якого не стільки дати нові знання, скільки навчити «власне процесу наукового мислення і прийомів наукової чи систематичної техніки мислення».

1907 р. Іван Олексійович став одним із засновників і першим директором Київського фребелівського педагогічного інституту при Товаристві трудової допомоги для інтелігентних жінок. На початку ХХ ст. це був перший і єдиний вищий навчальний заклад, який готував вихователів і керівників дитячих садків.

При Київському фребелівському педагогічному інституті було організовано педагогічний комплекс із допоміжними закладами – початковою школою, зразковим дитячим садком, яслами та притулком. У 1907 р. при інституті була відкрита педагогічна

амбулаторія для обстеження й діагностування дітей із різноманітними вадами та відхиленнями у фізичному і розумовому розвитку, а в 1912 р. – перший у світі Інститут дитячої психології та дитячої психопатології.

І.О. Сікорський звертав увагу педагогів на перегляд традиційних підходів до викладання навчального матеріалу, наполягав на розробленні нових методів навчальної роботи, особливо на поєднанні теоретичних знань із практичним досвідом. Тому заняття та лекції в інституті проводилися в другій половині дня, а практика в допоміжних закладах була зранку.

Світове визнання отримала книга вченого «Душа дитини» (1911), яка була написана на основі його лекцій у педагогічному інституті та стала основним підручником для слухачок. Ця практично невідома в Україні книга була перекладена всіма європейськими мовами, у Німеччині вона видавалася щонайменше 15 разів і стала настільною книгою німецьких учителів.

У цій праці підкреслюється психологічне значення дошкільного періоду розвитку дитини. І.О. Сікорський став першим вітчизняним педагогом, який звернув увагу на дошкільний вік як на окремий період дитинства. Серед інших відомих праць вченого, присвячених цьому питанню, – «Виховання у віці першого дитинства» (1884), «Хід розумового і морального розвитку в перші роки життя» (1901), «Психологічне значення дитинства і дошкільного періоду» (1911).

Вирішальну роль у вихованні дітей дошкільного віку І.О. Сікорський відводив сім'ї, оскільки тільки вона може виховати в дитині індивідуальність. На його думку, дитячий садок, ясла, школа виховують «середню» дитину, «шаблонну дитячу душу», але не можуть належно виховати індивідуальність, від якої безпосередньо залежить розвиток людства.

У самого Івана Олексійовича була велика родина. Його доньки Ольга та Олена допомагали батькові в роботі, а молодший син, Ігор, став усесвітньо відомим авіаконструктором. Після смерті батька, емігрувавши до США, Ігор Сікорський створив перший у світі гелікоптер. Там же, у США, він заснував авіабудівельну фірму «Уестленд-Сікорський» і налагодив серійне виробництво гелікоптерів.

Справжнім іспитом для професійної гідності, політичних переконань та душевного здоров'я Івана Олексійовича стали 1911–1913 рр. Гучна «справа Бейліса» (щодо вбивства 13-річного українського хлопчика Андрія Ющинського євреєм Бейлісом), на якій І.О. Сікорський виступив експертом із психіатрії та психології, перекреслила всі його наукові плани. Виступ, під час якого вчений лише аналізував літературу, присвячену використанню в далекому минулому крові християн з метою ритуалу, був сприйнятий як звинувачення в ритуальному характері злочину та дав підстави створити міф про антисемітизм Івана Олексійовича. Передова демократична інтелігенція відвернулася від нього, він утратив

повагу серед професури. Результатом душевних поневір'янь і потрясінь стала хвороба, через яку вчений уже не зміг працювати в університеті.

Незадовго до смерті він завершив хрестоматію «Книга життя», рукопис якої вдалося вивезти з уже радянської України та надрукувати в американському видавництві «Алатас». Особливістю видання було те, що до кожної психологічної категорії автор дібрав ілюстрації з художньої літератури.

Помер І.О. Сікорський на 77-му році життя 1 лютого 1919 р. Похований на Байковому кладовищі в Києві. На жаль, в радянські часи ім'я всесвітньо відомого вченого замовчувалося, його книги жодного разу не перевидувалися.

Перші кроки до реабілітації імені дослідника були зроблені в 1984 р. О.Губком і С.Білоконем, які домоглися публікації статті про І.О. Сікорського в Українській Радянській Енциклопедії. А перші ґрунтовні розвідки, присвячені життю, творчій спадщині (В.Менжулін «Другой Сикорский») та ролі вченого у сумнозвісній справі Бейліса (О.Губко «Іван Олексійович Сікорський як учений і експерт у справі Бейліса»), змогли побачити світ лише на початку третього тисячоліття – більш ніж через 80 років після його смерті.

Праці І.О. Сікорського:

Воспитание в возрасте первого детства / И.А. Сикорский. – 3-е изд., доп. – СПб.: Изд. А.Е. Рябченко, 1884. – 203, [3] с.

Воспитания детей младшего возраста / И.А. Сикорский. – Петроградъ: [б. и.], [б. г.]. – 336 с.

Всеобщая психология съ физиогномикой въ иллюстрированномъ изложении / И.А. Сикорский. – 2-е изд., доп. – К.: Тип. С.В. Кульженко, 1912. – 770 с.

Душа ребенка: съ краткимъ описаниемъ души животныхъ и души взрослого человека / И.А. Сикорский. – 3-е изд., доп. – К.: Тип. С.В. Кульженко, 1911. – 192 с.

Душа ребенка: съ краткимъ очеркомъ дальнейшей психической эволюции / И.А. Сикорский; «Родительский кружокъ» при Педагогич. музее В.-уч. зав. въ СПб. – СПб.: [б. и.], 1901. – 104 с., [2] л. ил. – (Энциклопедія семейного виховання і обчучення; вып. XXX–XXXII).

Начатки психологии / И.А. Сикорский. – 2-е изд., доп. – К.: Тип. С.В. Кульженко, 1909. – 138 с.

Объ умственномъ и нравственномъ развитіи въ связи съ здравоохраненіемъ въ средней школе / И.А. Сикорский. – СПб.: Тип. С.-Петербург. тюрьмы, 1913. – 41, [1] с.

Объ умственномъ и нравственномъ развитіи и воспитаніи детей / И.А. Сикорский; «Родительский кружокъ» при Педагогич. музее В.-уч. зав. въ СПб. – СПб.: [б. и.], 1902. – 84 с. – (Энциклопедія семейного виховання і обчучення; вып. 44–46).

Психологическая борьба съ самоубійствомъ въ юные годы / И.А. Сикорский. – К.: Лито-тип. Т-ва И.Н. Кушнеревъ и К°, 1913. – 44 с.

Психологическія основы воспитания и обучения / И.А. Сикорский. – 3-е изд., доп. – К.: Лито-тип. Т-ва И.Н. Кушнеревъ и К°, 1909. – 112 с.

Ходъ умственного и нравственного развитія въ первые годы жизни / И.А. Сикорский. – К.: Лито-тип. Т-ва И.Н. Кушнеревъ и К°, 1901. – 64 с.

Література про І.О. Сікорського та його спадщину:

Білоконь, С.І. Сікорський Іван Олексійович : [вітчизн. психіатр, психолог, педагог] / С.І. Білоконь, О.Т. Губко // Українська Радянська Енциклопедія / редкол.: М.П. Бажан [та ін.]. – 2-ге вид. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1983. – Т. 10. – С. 186.

Губко, О. Іван Олексійович Сікорський як учений і експерт у справі Бейліса / Олексій Губко. – К.: Світгляд, 2009. – 115 с.

Заболотний, О. Педагогічна спадщина Івана Сікорського та її значення для розвитку освіти рідного краю / Олександр Заболотний // Світло. – 2002. – № 3. – С. 110–111.

Заболотний, О.В. Українська етнопедогогіка в контексті філософсько-світоглядних поглядів Г.Сковороди та І.Сікорського / О.В. Заболотний // Українознавство – наука самопізнання українського народу: матеріали Х Міжнар. наук.-практ. конф. «Стан, проблеми, перспективи розвитку українознавства», 18–20 жовтня 2001 р. – К.: НДІУ, 2001. – С. 52–53.

Корнев, С.І. Дослідження проблеми навчання й виховання осіб з порушенням інтелектуального розвитку в працях І.О. Сікорського / С.І. Корнев // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова : [зб. наук. пр.]. Сер. 19. Корекційна педагогіка та психологія / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К.: [б. в.], 2008. – Вип. 9. – С. 47–51.

Корнев, С.І. Проблеми корекційної педагогіки у творчій спадщині І.О. Сікорського : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Сергій Іванович Корнев; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2009. – 16 с. – Бібліогр.: с. 13.

Макаренкова, Е.М. Комплексное изучение ребѣнка в наследии И.А. Сикорского / Е.М. Макаренкова, А.А. Романов // Наука, освіта, суспільство очима молодих : матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та молодих науковців, 15–16 трав. 2008 р., м. Рівне / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т, Рос. держ. гуманіт. ун-т, Білорус. держ. пед. ун-т ім. М.Танка, Бельський держ. ун-т ім. А.Руссо. – Рівне: [б. в.], 2008. – С. 94–95.

Менжулін, В.И. Другой Сикорский : неудоб. страниц истории психиатрии / В.И. Менжулин. – К.: Сфера, 2004. – 490 с. : ил.

Никольская, А.А. И.А. Сикорский: гармония развития и воспитания / А.А. Никольская // Педагогика. – 1994. – №3. – С. 76–80.

Прудченко, І.І. Життєвий шлях та педагогічні погляди І.О. Сікорського / І.І. Прудченко // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Сер. Соціологія. Психологія. Педагогіка. – К., 2003. – Вип. 19. – С. 65–68.

Слободянюк, Т.Б. Гуманістична спрямованість психолого-педагогічної діяльності І.О. Сікорського / Т.Б. Слободянюк // Вісник : наук. видання / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2002. – Вип. 4. – С. 33–34.

Улюкаєва, І.Г. Іван Олексійович Сікорський (1842–1919) / І.Г. Улюкаєва // Історія суспільного дошкільного виховання в Україні : навч. посібник / І.Г. Улюкаєва. – Бердянськ: [б. в.], 2007. – С. 34–40.

Філімонова, Т.В. Сікорський Іван Олексійович / Т.В. Філімонова // Українська педагогіка в персоналіях : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – Т. 1. – С. 525–530.

Підготувала

Любов ДУБОВА, науковий співробітник
ДНПБ України імені В.О. Сухомлинського